

אמיתי גרוסברגר

המאמר מוקדש לזכר חברי הטוב אלחי טהרלב,
שנרצח בעודו עומד על משמרתו בעפרה.
חיוכו הגדול ואהבת האדם שלו,
דמותו החקרנית ויראת ה',
ימשיכו ללוות אותנו.
”צִמְאָה נִפְשִׁי לֹא-לֵהִים לֹא-לֵחַי” (תהלים מ”ב, ג)
”לִבִּי וּבִשְׂרֵי יִרְנְנֵנוּ אֶל אֱ-לֹהֵי חַי” (תהלים פ”ד, ג).

משפט, חכמה, מקדש

עיונים בדמותו של שלמה בספר מלכים

בקריאה ראשונה של פרקי שלמה (מלכים א, א-יא) דומה כי הפרקים מתארים רצף ברור ועקבי של המאורעות שהתרחשו בימיו: רצף המתחיל בראשית ימיו, במאבק מול ארוניהו על המלוכה, ממשיך בימי שלטונו על ישראל, ומסתיים באחרית ימיו - בשטנים שבאו עליו, ובפילוג הממלכה לאחר מותו.
עם זאת, בקריאה שנייה, מתגלים בפרקים אלה כפילויות ועוד קשיים רבים. נציג אותם ולאחר מכן נציע להם פתרון כולל.

א. קושיות

1. כמה פעמים התגלה ה' לשלמה?

בפרק ט', לאחר שלמה מסיים לבנות את ביתו הפרטי, את בית ה' ואת שאר מפעלי הבנייה שלו, נאמר: ”וַיֵּרָא ה' אֶל שְׁלֹמֹה כִּשְׁנֵי פְעָמִים כִּשְׁנֵי פְעָמִים” (ט, ב). דברים אלה מעוררים שני קשיים חמורים:

התגלות זו אמורה להיות השלישית ולא השנייה, שכן עד כה תיאר הכתוב שתי התגלויות של ה' אל שלמה - האחת בגבעון והשנייה בעת בניין המקדש. קושי דומה עולה גם מפרק י"א, שבא לכאורה לאחר שלוש התגלויות אל שלמה (בפרק ג', בפרק ו' ובפרקנו - פרק ט'), אך שם מוזכר שהיו רק שתי התגלויות: ”וַיֵּרָא ה' בְּשְׁלֹמֹה כִּי נִטָּה לִבּוֹ מֵעַם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּרְאָה אֵלָיו פְּעָמִים” (יא, ט).

בנוסף, הכתוב בוחר לקשור את ההתגלות בפרק ט' להתגלות בפרק ג': ”וַיֵּרָא ה' אֶל שְׁלֹמֹה כִּשְׁנֵי פְעָמִים כִּשְׁנֵי פְעָמִים” (ט, ב). דבר זה מעורר שאלה - מדוע בוחר

הכתוב לקשור התגלות זו - הקשורה לבית ה' - להתגלות בפרק ג', שכל עניינה חכמת שלמה, ולא להתגלות בפרק ו' - הקשורה באופן מהותי לבניית בית המקדש?¹ לכאורה ישנה התעלמות מאחת מההתגלויות לשלמה.

על קשיים אלה נאמרו כמה תירוצים מקומיים, שיוצאים מנקודת הנחה כי מדובר בשלוש התגלויות עוקבות לאורך חיי שלמה². במאמרנו נשתמש בקושיות אלו כיסוד להצעה, שתובא בהרחבה בהמשך, המתייחסת לכיטויים 'שנית' ו'פעמיים' כמובנם הפשוט - דהיינו שבאופן מסוים ה' התגלה לשלמה פעמיים בלבד. הצעה זו תשמש כבסיס להסבר של שאר השאלות והקשיים המובאים להלן.

2. קושיות נוספות על פרקי שלמה

להלן נציג כמה שאלות על חיי שלמה. שאלות אלו ניתן לחלק לשני סוגים: שאלות במישור הענייני - מדוע ישנה חזרה על עניינים מסוימים פעמיים ואפילו יותר; שאלות במישור הסגנוני-ספרותי - מדוע מופיעים בסיפור אחד שמות שונים של הקב"ה.

* ברצוני להודות לאבי מורי, איתו ישבתי שעות רבות, ימים ולילות, בעיצוב וליבון המאמר. וכן לאנשים רבים לאורך הדרך - אדיר יקיר, מאיר בן-דרור, ליאור גוטליב, אלירן חביב, יושי פרג'ון. וכמובן לריבון העולמים, הקב"ה, שזיכני לעסוק בדברי תורה ונתן בליבי את הדברים האמורים במאמר זה.

פניות, הערות והארות יתקבלו בשמחה: amitai.gros@gmail.com.

כל הפניה סתמית לפסוקים מהתנ"ך במאמר זה הינה לספר מלכים א (להלן מל"א).

מאמר זה הינו תמצות של אחד הרעיונות המרכזיים בחיבור רחב יותר. רבות מן ההערות בנושאים העולים במאמר צומצמו לצורך הקריאה השוטפת, וכן חלק גדול מן ההפניות המעוניין בהערות המורחבות ובהפניות מדויקות יוכל לקבלן בדוא"ל.

1. בהתגלויות אחרות שנאמר בהן 'שנית', יש קשר בין אותה נבואה לנבואה קודמת (ראה ירמיהו א, יא-יג; וכן שם יג, א-ג; וכן שם לב, ב-ג ו'שנית' שם לג, א-ה; יונה א, א-ב ו'שנית' שם ג, א-ב; חגי ב, י, ו'שנית' שם ב, כ) - בכל הנבואות מדובר, ככל הנראה, בנבואות שניתנות באותו מקום ובאותו זמן (חוץ מאצל יונה), ובכולן תוכן הנבואות דומה, לכן ברור מדוע מציין הכתוב שזו נבואה 'שנית' (לכך מנבואת חגי, שם הקשר הוא בזמן ובמקום בלבד). לעומת זאת, בפרקנו אין זיקה בין ההתגלויות - לא של תוכן, לא של מקום ולא של זמן (התגלות זו נאמרה עשרים [!] שנה לאחר ההתגלות בגבעון).

2. יש שתירצו שאחת מההתגלויות נאמרה על ידי נביא ולכן לא נספרה כהתגלות ה' לשלמה, ויש שהסבירו שהלשון בפרקנו 'ירא ה' אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון' מתייחסת לצורת ההתגלות הדומה בגבעון - 'ירא ה' אל שלמה בחלום הלילה', זאת לעומת פרק ו' שבו סגנון ההתגלות אחר - 'ויהי דבר ה' אל שלמה לאמר'. אך הסברים אלו מעלים תמיהה אחרת - מדוע יש הבדל בין סוגי ההתגלות לשלמה.

3. ההתגלות בגבעון (פרק ג):

א. בחלום שלמה בגבעון, ה' מתגלה אליו ואומר לו לבקש ממנו בקשה. שלמה נענה לכך, ובקשתו היא חכמה (ג, ט):

וַנִּתֵּן לְעֶבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לְשֹׁפֵט אֶת עַמְּךָ לְהִבִּין בֵּין טוֹב לְרָע כִּי מִי יוֹכֵל לְשֹׁפֵט אֶת עַמְּךָ הַכֹּבֵד הַזֶּה.

בבקשה זו ישנה כפילות מסוימת באשר לאופיה המדויק – האם שלמה מבקש 'לב שומע' בשביל 'לשפוט' את עם ישראל או שהוא מבקש 'להבין' בין טוב לרע?³

תגובת ה' לשלמה ממשיכה כפילות זו: "וְשָׂאֵלְתָּ לְךָ הִבִּין לְשֹׁמֵעַ מִשֹּׁפֵט" (ג, יא) – ומעוררת שוב את השאלה מה ביקש שלמה – 'הבין' או 'לשמע משפט'.

ב. ישנה כפילות בתגובת ה' לבקשת החכמה של שלמה – פעמיים אומר ה' לשלמה שבשל בקשתו זו הוא יקבל שכר (ג, יא):

וַיֹּאמֶר אֶל-לֵהִים יַעַן אֲשֶׁר שָׂאֵלְתָּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה ... וְשָׂאֵלְתָּ לְךָ הִבִּין לְשֹׁמֵעַ מִשֹּׁפֵט.

בפעם השנייה עצמה אומר ה' פעמיים שהוא נענה לבקשה (ג, יב):

הִנֵּה עֲשִׂיתִי כְּדַבְּרֶיךָ הַנֵּה נִתְּתִי לְךָ לֵב חָכָם וְנִבּוֹן אֲשֶׁר כְּמוֹךָ לֹא הָיָה לְפָנַיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא יִקּוּם כְּמוֹךָ.⁴

ג. בפרק זה ישנם חילופים בשמות ה' – עתים שם הוי"ה, עתים שם א-להים, ועתים שם א-דני (ג, ה-ט):

בְּגִבְעוֹן נִרְאָה ה' אֵל שְׁלֹמֹה בְּחִלּוֹם הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר אֶל-לֵהִים שְׂאֵל מֶה אֶתֵּן לְךָ: ... וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה ... ה' אֶל-לֵהִי ... וַיִּיטֵב הַדְּבָר בְּעֵינַי אֶל-דְּנִי כִּי שְׂאֵל שְׁלֹמֹה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה: וַיֹּאמֶר אֶל-לֵהִים אֱלֹהֵי ... וַיִּקְצֵן שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חִלּוֹם וַיָּבֹוא יְרוּשָׁלַם וַיַּעֲמֵד לְפָנַי בְּרִית אֶל-דְּנִי.

ד. נקודה שיש לתת עליה את הדעת היא שאלת היחס בין גבעון לירושלים בסיפורנו. מצד אחד ירושלים, מעבר להיותה עיר הבירה של הממלכה המאוחדת, היא גם מקום

3. כפי שנוכיח להלן, הביטוי 'להבין' בין טוב לרע' הוא בעל משמעות אחרת מאשר 'לב שומע לשפוט את עמך', ואינו ביטוי מקביל לו.

4. אפשר להקשות גם על כפילות נוספת: מבחינה עניינית פסוק י"א, שבו ה' מבטא את שביעות רצונו מבקשתו של שלמה, מייתר את פסוק י' ("וַיִּיטֵב הַדְּבָר בְּעֵינַי אֶל-דְּנִי כִּי שְׂאֵל שְׁלֹמֹה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה"); הרי שביעות רצונו של ה' תבטא בכך שהוא יעניק לשלמה דברים נוספים מעבר למה שביקש, ואין צורך לומר שהבקשה הוטבה בעיניו.

משכנו של ארון ברית ה'. בסוף הסיפור שלמה יחזור אליה, יקריב בה קרבנות ויעשה משתה ברוב עם ("ועמד לפני ארון ברית א-דני ועל עלות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו" (ג, טו)). מצד שני, גם לגבעון ישנה חשיבות רבה, שהרי בה נמצאת הבמה הגדולה ועליה שלמה מעלה אלף עולות. גם הכתוב מדגיש את חשיבותה בכך שהוא חוזר ואומר שהמאורע התרחש בה - "בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה" (ג, ה), אף שכבר בפסוק הקודם נאמר ששלמה הולך אליה: "וילך המלך גבעונה לזבח שם" (ג, ד)⁵.

אם שלמה הלך לגבעון על מנת להקריב בה קרבנות רבים, מדוע לאחר ההתגלות הוא חוזר לירושלים ודווקא בה הוא מקריב קרבנות? הרי את שמחתו יכול היה לבטא בהקרכת קרבנות בגבעון? ואם ירושלים כה חשובה, מדוע מלכתחילה לא זבח בה את קרבנותיו?

4. המשא ומתן בין שלמה לחירם (פרקים ד-ה):

לאחר החלום בגבעון, בו מבטיח ה' לשלמה חכמה, מופיע סיפור הממחיש את גודל חכמת שלמה - משפט שתי הנשים, המסתיים במילים:

וַיִּשְׁמְעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ, וַיֵּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי חֲכָמָה אֶל־לֵהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט (ג, כח).

5. השווה להתגלות ה' ליעקב בירידתו למצרים, שם לא מוזכר מקום ההתגלות, והקורא מבין שמדובר בבאר שבע: "ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק: ויאמר א-להים לישראל במראת הלילה ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני" (בראשית מו, א-ב).

כמו כן, חשיבותה של גבעון באה לידי ביטוי בניסוח המיוחד המופיע בפסוק - "בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה" (ג, ה), תחת הניסוח התדיר 'וירא ה' אל שלמה בגבעון'. ניסוח זה נועד להדגיש שמיקומה של ההתגלות היה דווקא בגבעון.

6. השווה לנוהגם של האבות, לעשות מעשה בעל אופי רוחני במקום בו חוו התגלות. כך אצל אברהם: "וירא ה' אל אברהם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו" (בראשית יב, ז). כך אצל יצחק: "וירא אליו ה' בלילה ההוא... ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה'" (בראשית כו, כד-כה); וכך אצל יעקב, בהליכתו לחרן: "וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי... וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשתיו וישם אתה מצבה ויצק שמן על ראשה" (שם כח, טז-יח); ובחזרתו משם: "ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו הא-להים" (שם לה, ז). וכן מצינו גם מאוחר יותר אצל גדעון: "וירא גדעון כי מלאך ה' הוא... ויבן שם גרעון מזבח לה' ויקרא לו ה' שלום" (שופטים ו, כב-כד).

לאור זאת, לא מובן מדוע לאחר מכן שב הכתוב ומציין שה' העניק חכמה לשלמה, ולא פעם אחת בלבד אלא פעמיים (!) נוספות:

וַיִּתֵּן אֲ-לֹהִים חָכְמָה לְשִׁלְמֹה וּתְבוּנָה הַרְבֵּה מְאֹד וּרְחַב לֵב כַּחֲוֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם... וְה' נָתַן חָכְמָה לְשִׁלְמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לוֹ וַיְהִי שָׁלֵם בֵּין חֵירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנִיָּהֶם (ה, ט-כו).

מדוע צריך שלושה סיפורים שונים לתאר ולהוכיח את חכמת שלמה? כמו כן, מדוע יש שוני בשמות ה' בסיפורים אלו - לעתים השם 'א-להים' ולעתים שם הוי"ה?⁷ כפילויות נוספות בפרק: לאחר שכבר נאמר שיש לשלמה שלום עם כל הממלכות שסביבו ("וְשָׁלוֹם הָיָה לוֹ מִכָּל עַבְרָיו מִסְבִּיב" (ה, ד)), הכתוב רואה לנכון לחזור ולומר: "וַיְהִי שָׁלֵם בֵּין חֵירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה" (ה, כו). כמו כן יש לשאול מדוע, אף שאנו כבר מכירים את אדונירם ותפקידו מפרק ד - וְאֶחָיִשֶׁר עַל הַבַּיִת וְאֲדֹנֵיָרָם בֶּן עֲבָדָא עַל הַמַּס (ו, ו), הכתוב שב ומציין זאת בפנינו בפרק ה': "וְאֲדֹנֵיָרָם עַל הַמַּס" (ה, כח)? ומדוע בהופעתו השלישית, בפרשת פילוג המלוכה, משונה שמו ל'אדרם' (יב, יח)?⁸

5. התגלות ה' לשלמה בבניית המקדש (פרק ו):

בפרק ו' מתוארת בניית בית ה', אך למרבה ההפתעה תיאור הבנייה נקטע; בין תיאור בניית היציע לתיאור הציפוי של הבית - מספר הכתוב על התגלות ה' לשלמה (ו, יא-יג).⁹ בהתגלות זו ה' מתנה את השראת השכינה בשמירת שלמה את דרכו. המיקום התמוה של ההתגלות מצטרף לשאלת הנחיצות הכללית שלה, שהרי התכנים המופיעים בה (שכינת ה' בקרב ישראל כתלויה בהליכה בדרך ה') יופיעו בצורה חדה וברורה יותר בהתגלות ה' אל שלמה לאחר בניית הבית (פרק ט). ואכן, בספר דברי הימים נבואה זאת אינה מופיעה כלל.

7. גם מאוחר יותר מופיעה חוכמת שלמה בשם ה' ובשם א-להים. בשם ה': "וּמִלְכַת שְׁבָא שָׁמְעַת אֶת שְׁמֵעַ שְׁלֹמֹה לְשֵׁם ה' וַתָּבֵא לְנִסְתּוֹ בְּחִידוֹת" (י, א); ובשם א-להים: "וְכָל הָאָרֶץ מִבְּקָשִׁים אֶת פְּנֵי שְׁלֹמֹה לְשָׁמֵעַ אֶת חֲכָמָתוֹ אֲשֶׁר נָתַן אֲ-לֹהִים בְּלִבּוֹ" (י, כד).
8. "וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֶת אֲדָרָם אֲשֶׁר עַל הַמַּס וַיִּרְגְּמוּ כָּל יִשְׂרָאֵל בּוֹ אֶבֶן וַיִּמָּט וְהַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם הִתְאַמֵּץ לְעֲלוֹת בְּמִרְכָּבָה לָנוֹס יְרוּשָׁלַם" (יב, יח).
9. הסטייה מהנושא המרכזי ניכרת מהחזרה של הפסוק שלאחר ההתגלות על הפסוק שלפני ההתגלות. הפסוק שלפני: "וַיִּבֶן שְׁלֹמֹה אֶת הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ" (ו, יד), המקביל לנאמר קודם לכן: "וַיִּבֶן אֶת הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֶּן אֶת הַבַּיִת גְּבִים וּשְׁדָרֹת בְּאֲרָזִים" (ו, ט).

6. שטני שלמה ופילוג הממלכה (פרקים יא-יב)

ה' העניש את שלמה על ידי הקמת שטנים עליו ועל ממלכתו. מדוע היה צריך לעשות זאת ע"ש שני שטנים, והלוא בפשטות די היה בשטן אחד¹⁰? עוד מעניין, שמוזכרים שני שמות א-להיים בהקשר להקמת השטנים: "ויקם ה' שטן לשלמה את הדר האדמי מזרע המלך הוא באדום... ויקם א-להים לו שטן את רזון בן אלדע אשר ברח מאת הדרעזר מלך צובה אדניו" (יא, יד-כא)¹¹.

גם בהמשך, אצל הנביאים המופיעים בפרק פילוג המלוכה (פרק יב), מופיעים שני השמות. אצל אחיה השילוני נאמר: "היתה סבה מעם ה' למען הקים את דברו אשר דבר ה' ביד אחיה השילוני אל ירבעם בן נבט" (יב, טו), ושמעיה נקרא 'איש הא-להים' (שם, כב). מצד שני שמעיה אומר לרחבעם וליהודה שלא להילחם עם אנשי ישראל, "כי מאתי נהיה הדבר הזה" (יב, כד). בנוסף, שניהם מסבירים את פילוג המלוכה כמהלך א-לוהי, וגם זו כפילות; האם לא די היה בכבואתו של אחד מהם לשם כך?

ב. פתרון הקושיות - נקודות מבט שונות על מלכות שלמה

ברצוני לטעון שהסתירות, הכפילויות והתמיהות¹² תתישבנה על סמך הטענה שבפרקים העוסקים בדמותו של שלמה בספר מלכים נוקטים הכתובים בנקודות מבט שונות על דמותו ומעשיו. נקודת מבט אחת מתארת את שלמה כבונה בית ה' וכממשיכו של דוד אביו, שהתחיל את המהלך לבניית המקדש (שמואל ב ז; דברי הימים א כב-כט), ונקודת המבט השנייה מתארת את חכמתו הגדולה של שלמה, ומתפצלת לשני

10. השווה לספר שופטים, שבו בכל פעם שבני ישראל חוטאים, מוזכר רק אויב אחד שפוגע בהם: "ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה'... ויחר אף ה' בישראל וימכרם ביד כושן רשעתיים מלך ארם נהרים" (שופטים ג, ז-ח); "ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' - ויחזק ה' את עגלון מלך מואב על ישראל" (שם ג, יב); "ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה'... וימכרם ה' ביד יבין מלך פנעז" (שם ד, א-ב) וכן הלאה.

11. גם אם נאמר שיש צורך בשני שטנים, מדוע כתוב פעמיים 'ויקם ה' שטן' בלשון יחיד, במקום פתיחה של כל הפרשה במילים 'ויקם ה' שטנים לשלמה'?

12. במאמר זה נבחרו הקושיות המייצגות ביותר, מפאת קוצר היריעה, אך ניתן להוסיף עליהן עוד כמה שאלות. למשל, מדוע מוזכרת שלוש פעמים מלכות שלמה על כל ישראל: "ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכנן מלכתו מאד... ויצו המלך את בניהו בן יהוידע ויצא ויפגע בו וימת והממלכה נכונה ביד שלמה... ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל" (ב, יב, מו; ד, א). כיצד יכול שלמה לומר לחירם, ימים ספורים לאחר המלכתו: "ועתה הניח ה' א-להי לי מסביב אין שטן ואין פגע רע (ה, יח), בעוד שבפרקים א' וב' (יב-מו) מסופר בפירוש על מאבקים של שלמה על כינון מלכותו, המלווים בשורש 'פגע', ומאוחר יותר יוזכרו שטנים שהפריעו לו כל ימיו - "ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה ואת הרעה אשר הדר ויקץ בישראל וימלך על ארם" (יא, כה)?

מישורים - חכמה כללית וחכמה משפטית. חכמתו הכללית מתבטאת בשליטתו הנרחבת בתחומי הידע האנושי, המובילה להתפעלות של כל עמי הארץ, וחכמתו המשפטית הבאה לידי ביטוי במשפטו המפורסם¹³.

במאמר זה אשתמש במונחים קבועים לתיאור הצדדים השונים בדמותו של שלמה, והם: 'מקדש שלמה', 'חכמת שלמה' ו'משפט שלמה' בהתאמה.

1. החלום בגבעון (פרק ג)

עיון מעמיק בפרק ג', בפרשת התגלות ה' לשלמה בגבעון, מגלה כי אף שממבט ראשון הוא עוסק רק בחכמת שלמה, הרי שבפועל טמונים בו יסודות חשובים הקשורים לכל שלושת היבטי השלטון של שלמה.

בפרק זה שלמה, בתגובה לדברי ה' אליו, שוטח בקשה לפניו:

וְנָתַתְּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לְשִׁפְטֵי אֶת עַמְךָ, לְהִבִּין בֵּין טוֹב לְרָע, כִּי מִי יוּכַל לְשִׁפֵּט אֶת עַמְךָ הַכָּבֵד הַזֶּה (ג, ט).

לכאורה שלמה מבקש חכמה בלבד, אולם עיון בדבריו מגלה כי למעשה הוא מבקש שני דברים במקביל - חכמה משפטית ("וְנָתַתְּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לְשִׁפְטֵי אֶת עַמְךָ... כִּי מִי יוּכַל לְשִׁפֵּט אֶת עַמְךָ הַכָּבֵד הַזֶּה") וחכמה כללית ("וְנָתַתְּ לְעַבְדְּךָ... לְהִבִּין בֵּין טוֹב לְרָע").

אמנם, ממבט ראשון נראה כאילו בקשת שלמה 'להִבִּין בֵּין טוֹב לְרָע' היא פירוש או ביטוי נרדף לבקשה וְנָתַתְּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לְשִׁפְטֵי אֶת עַמְךָ; אך במקומות אחרים שבהם מופיע צירוף זה במקרא, אין כוונתו לתחום המשפטי-מוסרי, אלא לחכמה כללית. כך הוא אצל ברזלי, שבניסיונו לשכנע את דוד שאין טעם שיבוא עימו לירושלים בשל זקנתו המופלגת, משתמש בצירוף זה: "בֵּן שְׁמָנִים שָׁנָה אֲנִכִּי הַיּוֹם הָאֵדַע בֵּין טוֹב לְרָע" (שמ"ב יט, לו). דבריו אינם באים בהקשר מוסרי, אלא כביטוי לידיעה כללית - שהרי דבריו 'הָאֵדַע בֵּין טוֹב לְרָע' מופיעים לצד 'אִם יִטְעַם עַבְדְּךָ אֶת אֲשֶׁר אֶכַּל וְאֶת אֲשֶׁר אֶשְׁתֶּה' ו'אִם אֶשְׁמַע עוֹד בְּקוֹל שָׂרִים וְשָׂרוֹת', ביטויים שבוודאי אינם מדברים על אורחות מוסר. וכך במקומות נוספים¹⁴.

13. המעוניין להעמיק בשיטה דומה, מוזמן לעיין בספרים ומאמרים של הרב מרדכי ברויאר (פרקי בראשית ופרקי מועדות), שהיה הראשון ליישם פרשנות של נקודות מבט (או 'בחינות') בתורה.

14. גם משה, בתארו את הדור הצעיר שייכנס לארץ בניגוד לאבותיו שימותו במדבר, משתמש בצירוף זה: "וְיִטְפְּכֶם אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם לְבֹי יְהוָה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וְרָע הֲמָה? בְּאוֹ שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְנַנֶּה וְהֵם יִירְשׁוּהָ" (דברים א, לט). וכך גם אצל ישעיהו, המתאר את החורבן הקרב ובא כשבנו הרך משמש לו כאות: "חֲמָאָה וּדְבַשׁ יֹאכַל לְרַעְתּוֹ מֵאוֹס בְּרָע וּבַחֹר בְּטוֹב: כִּי בְטָרָם יָדַע הַנְּעַר מֵאוֹס בְּרָע וּבַחֹר בְּטוֹב תַּעֲזֹב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה קָץ מִפְּנֵי שְׁנֵי מַלְכֶיהָ"

ואכן, בתגובה לבקשתו הכפולה של שלמה - באה היענות כפולה של ה' אליו:

וַיִּטַּב הַדְּבָר בְּעֵינֵי אֱלֹהִים כִּי שָׁאַל שְׁלֹמֹה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵלָיו
יַעַן אֲשֶׁר שָׁאַלְתָּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וְלֹא שָׁאַלְתָּ לְךָ יָמִים רַבִּים וְלֹא שָׁאַלְתָּ לְךָ עֹשֶׁר
וְלֹא שָׁאַלְתָּ נַפְשׁ אִיבִיךָ וְשָׁאַלְתָּ לְךָ הַבֵּין לְשִׁמְעַע מִשְׁפָּט (י-יא).

הכפילות באה לידי ביטוי הן מבחינה עניינית והן מבחינת שמות ה'. מבחינה עניינית - פסוק י"א, שבו ה' מבטא את שביעות רצונו מבקשתו של שלמה, מיתר את פסוק י', כפי שראינו בהקדמה למאמר (הערה 4). מבחינת שמות ה': ישנו שימוש בשני שמות שונים - 'א-להים' ו'א-דני' (שאלה 3).

כפילות זו מתבטאת גם בתוכן תגובתו של ה' אל שלמה:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵלָיו
יַעַן אֲשֶׁר שָׁאַלְתָּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה...
וְשָׁאַלְתָּ לְךָ הַבֵּין לְשִׁמְעַע מִשְׁפָּט
הִנֵּה עָשִׂיתִי כְּדַבְּרֶיךָ
הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ לֵב חָכָם וְנָבוֹן אֲשֶׁר כָּמוֹךָ לֹא הָיָה לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא יָקוּם כָּמוֹךָ (ג
יא-יב).

פעמיים מדגיש ה' ששלמה שאל כיאות, ופעמיים הוא אומר שיעשה כפי שביקש. בדבריו הוא משלב ביטויים הקשורים לשתי הבקשות של שלמה: בקשת החכמה הכללית ('להבין בין טוב לרע') נענית ב'הבין', ובקשת חכמת המשפט ('ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך') נענית ב'לשמע משפט'¹⁵.

לאור דברים אלה ניתן להבין את שאלת היחס בין ירושלים לגבעון כקשורה לשתי זוויות הסתכלות שונות.

מצד אחד שלמה הולך במכוון לגבעון, שכן גבעון, מעבר להיותה מקום הבמה הגדולה ("כפי היא הבמה הגדולה"), היא מקום המייצג את אלה שאינם יהודים. שלמה

(ישעיהו ז, יד-טז). באופן זה נתפס בפשטות סיפור 'עץ הדעת טוב ורע' שבגן עדן, כשינוי המציאות ולא שינוי ערכי-מוסרי.

ישנו יוצא דופן אחד בו מושגי ה'טוב ורע' מופיעים בהקשר משפטי-מוסרי - דברי האישה החכמה מתקוע לדוד, שם ברור מההקשר שמדובר בעניין משפטי: "ותאמר שפחתך, יהיה נא דבר אדני המלך למנוחה, כי כמלאך הא-להים בן אדני המלך לשמע הטוב והרע וה' אלהיה יהי עמך" (שמואל ב יד, יז). אך יש לדייק ולומר שזהו המקום היחיד שמופיע בו הצירוף 'לשמע הטוב והרע' ולא 'להבין' או 'לדעת'. השורש ש.מ.ע אכן מופיע בהקשרים משפטיים, למשל: "ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר, שמע בין אחיכם ושפטתם צדק..." (דברים א, טז).

15. וכך נענות שאלות א-3-33 לעיל.

מבקש לפנות אל מחוץ לגבולות ישראל, ועל כן הוא בוחר עיר המזוהה עם הגבעונים, בני עם זר שאמנם הסתפח לישראל אך עדיין מזוהה כעם נוכרי: "וְהַגְּבֻעִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה כִּי אִם מֵיִתְרַ הָאֱמֹרִי... (שמואל ב כא, ב). צד זה מייצג את בחינת 'חכמת שלמה', המבטאת את הצד הכלל-עולמי בדמותו של שלמה, והמאופיינת בשם 'א-להים'¹⁶.

מצד שני, גם בבחינת 'מקדש שלמה' שלמה חווה התגלות מחוץ לירושלים, כשברקע למעשיו עומדת נבואת נתן. כידוע, דוד ביקש לבנות בית לה', אך נענה שלא הוא זה שיבנה את הבית אלא בנו. בנבואה עצמה לא מוזכר שמו של היורש או מאפיין אישי כלשהו, מה שמאפשר לכל צאצאיו של דוד לטעון לכתר. אמנם, בסופו של דבר שלמה הוא זה שהוכתר למלך, אך ביסוס מלכותו עד שלב זה היה באמצעים אנושיים, ללא הכרה א-להית גלויה¹⁷.

אם כן, נראה לומר ששלמה הולך לבקש מאת ה' אישור לכך שהוא הבן הנבחר, הבן שעליו ניבא נתן שהוא עתיד לבנות את בית הבחירה בירושלים¹⁸, ולכן הוא בוחר לצאת מירושלים ולהקריב במקום אחר קורבנות¹⁹.

על פי בחינה זו אין ייחוד לגבעון דווקא, אלא העיקר הוא היציאה מירושלים. ואכן, מיד לאחר אישור ה' לבניית המקדש (המתגלה אליו בשם הוי"ה: גִּבְעוֹן נִרְאָה ה' אֶל שְׁלֹמֹה), שלמה אינו מקריב את קורבנות התורה שלו במקום המצופה שיעשה זאת -

16. כידוע, שמות ה' השונים מבטאים צורות הנהגה שונות ביחס לעולם, לדוגמה: "אמר ליה הקב"ה למשה ... לפי מעשי אני נקרא ... כשאני דן את הבריות אני נקרא א-להים, וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאו-ת, וכשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא א-ל-שד-י, וכשאני מרחם על עולמי אני נקרא ה'" (שמות רבה (וילנא) ג', ו). ההבדלים בין שם הוי"ה לשם א-להים הם רבים, אולם לענייננו, ומפאת קוצר היריעה - נסתפק באמירה ששם הוי"ה מבטא התייחסות קרובה יותר לבני האדם בכלל ולעם ישראל בפרט, ולעומת זאת שם א-להים מבטא ריחוק מסוים (דן את הבריות).

17. אפילו התערבותו של נתן בהמלכת שלמה איננה נעשית בשם ה', שכן הוא לא מזכיר כלל את נבואתו, אלא פועל כאישיות ארצית.

18. וכך ניתן להבין את קורבנותיו - כפנייה כלפי מעלה בבקשה לקבלת תשובה. בדומה למסופר על יעקב, שכדי לקבל התגלות בנוגע לירידתו למצרים זוכח זבחים, ואכן נענה באישור א-להי: "וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וַיָּבֹא בְּאֶרֶץ שֹׁבַע וַיִּזְבַּח זִבְחִים לַאֲלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלַּיְלָה" (בראשית מו, א-ב).

19. השווה למסופר על דוד, שבעזבו את ירושלים במרד אבשלום, טען שאם הוא יהיה ראוי בעיני ה' - ה' ישיבהו ויראה לו את הארון ואת ירושלים: "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצִדּוֹק הֲשִׁב אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים הָעִיר אִם אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינֵי ה' וְהִשְׁבֵּנִי וְהִרְאֵנִי אֹתוֹ וְאֵת נֹוֹהוֹ: וְאִם כֹּה יֹאמֶר לֹא חֲפָצְתִּי בְּךָ הֲנִי יַעֲשֶׂה לִּי כַּאֲשֶׁר טוֹב בְּעֵינָיו (שמ"ב טו, כה-כו).

במקום בו חווה את ההתגלות - אלא עוזב את גבעון, ושב להקריב את קורבנותיו דווקא בירושלים - שכן היא העיר שבה ייבנה המקדש.

חשוב לציין שבבחינה זו, בחינת 'מקדש שלמה', האישור הא-להי לשלמה הינו עצם ההתגלות אליו ולא דברים מאת ה'. ואכן מצינו שאישור א-להי למעשה האדם יכול להתבטא גם בעצם ההתגלות אליו, אף ללא תוכן מילולי²⁰. מסקנה זו נובעת מכך שהתוכן המילולי בפרק קשור לשמות 'א-להים' ו'א-דני' ולא לשם הוי"ה, שהוא כאמור השם שמבטא את 'מקדש שלמה'. כלומר האישור לשלמה מופיע בהתגלות שבפסוק הראשון בלבד: "בְּגִבְעוֹן נִבְרָא ה' אֵל שְׁלֹמֹה בְּחִלּוֹם הַלְיָהּ" (ג.ה).

2. הסדר הכרונולוגי בחיי שלמה

בראשית מאמרנו הערנו שאף כי נדמה שחיי שלמה מתוארים בצורה רציפה כרונולוגית, בקריאה שנייה מתברר שאין הדבר כן. עתה נסביר לפי שיטתנו את הסיבה לקיטוע זה. כדי לעשות זאת, נזכיר בקצרה את המאורעות שלאחר המלכותו, המתוארים בפרקים ג'-ה':

א. לאחר צוואת דוד ומותו, שלמה מצווה להרוג את מתנגדיו (פרק ב) וניגש לביסוס מלכותו. הוא זוכה להתגלות א-להית המעניקה לו חכמה, ומיד לאחר החלום צולח את אתגר משפט שתי הנשים, מה שחושף את חכמתו ומעורר רושם עז על כל ישראל.

ב. לאחר מכן עובר הכתוב לתיאור מפורט של ביסוס מלכות שלמה - תיאור של שריו הרבים בכל תחומי הממשל, תיאור חלוקת הארץ למחוזות וניצבים שתפקידם לכלכל את בית המלך, תיאור צבא הפרשים החזק ותיאור השליטה בכל העמים השכנים. לבסוף הכתוב מתאר את חכמתו הגדולה של שלמה, ואת פרסומה בקרב העמים.

ג. ממחציתו השנייה של פרק ה', חוזר הכתוב לראשית מלכותו של שלמה ומתחיל לתאר רצף מאורעות שונה לחלוטין. רצף זה מתחיל בחירם השולח שליחים לברך את שלמה על עלייתו לשלטון (1) (ה, טו). שלמה מחזיר שליחים אל חירם, מבקש סיוע בבניית בית ה', ומוזכרת שוב החכמה שקיבל מה'. כל הפרקים הבאים מוקדשים לבניית בית ה'. עניין זה מעורר פליאה - אם אכן הבית נבנה בסמוך לעליית שלמה

20. לגבי התגלויות ללא תוכן ראה את דברי הרמב"ן, בפירושו על הפסוק המתאר את התגלות ה' לאברהם: "וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלֵי מִמְרָא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֵהָל כְּחֹם הַיּוֹם" (בראשית יח, א): "וזה גילוי השכינה אליו למעלה וכבוד לו, כענין שבא במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם (ויקרא ט כג), כי מפני השתדלותם במצות המשכן זכו לראיית השכינה. ואין גלוי השכינה כאן וכאן לצוות להם מצוה או לדבור כלל, אלא גמול המצוה הנעשית כבר, ולהודיע כי רצה הא-להים את מעשיהם... וכן ביעקב אמר (בראשית לב, ב) וַיִּפְגְּעוּ בוּ מְלָאכֵי אֱלֹהִים, ואין שם דבור... רק שזכה לראיית מלאכי עליון, וידע כי מעשיו רצויים [ההדגשות שלי, א.ג.א.] (רמב"ן, בראשית יח, א, ד"ה באלוני ממרא).

לשלטון, מדוע נושא כה מרכזי לא הוזכר עד עכשיו?²¹ ומדוע הוא מתואר באופן מקביל לתיאור בניית מלכות שלמה?²²

לפי שיטתנו הדברים מחוורים: מנקודת מבט אחת א-להים²³ מתגלה אל שלמה ומעניק לו חכמה, שבאמצעותה הוא מארגן את מלכותו, ועל ידה הוא רוכש שם גדול בגויים מסביב, ומנקודת מבט שנייה ה' מתגלה אליו ומעניק לו חכמה שבאמצעותה הוא פועל לייסוד בית ה'. נוסף על שתי בחינות אלו, שלמה מבקש ומקבל גם חכמה בעלת אופי משפטי, חכמה שבאה לידי ביטוי במשפט שתי הנשים, המסתיים בפסוק: "וַיִּשְׁמְעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ, וַיֵּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי חֲכָמָה אֲ-לֵהִים בְּקִרְבוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט" (ג, ח). מושאה של נקודת מבט זו, המתמקדת בענייני המשפט והצדק, הוא עם-ישראל ("וַיִּנְתֶּנָּה לְעִבְדֶּךָ לֵב שִׁמְעַת לְשִׁפְטֵי אֶת עַמְּךָ" וג, ט), והיא עומדת בניגוד לנקודת המבט של 'חכמת שלמה' המתייחסת לכלל-האנושות. והדברים מדויקים, שהרי בסיום משפט שתי הנשים, המתרשמים מחכמתו המשפטית של שלמה הם בני ישראל: "וַיִּשְׁמְעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל".

3. שלמה וחירם (ד, א - ה, לב)

פניית חירם אל שלמה (בפרק ה פסוק טו) הינה נקודת ציון הפותחת רצף פרקים העוסקים בבניית המקדש (ה, טו - ט, ט). כאמור לעיל, ישנן כפילויות בפרקים אלה: בנוגע לנתינת החכמה לשלמה, לשלום עם הממלכות מסביב ולתפקידו של אדונירם.

קשיים אלו ניישב על פי דרכנו. החל מפרק ד' ועד פרק ה', יד ישנו תיאור של שלטון שלמה, כשהמוקד המרכזי הוא 'חכמת שלמה'. בפרקים ה, טו - ט, ט²⁴ מתוארים המקדש וכל הכרוך בו, דהיינו נקודת המבט של 'מקדש שלמה'. בבחינת 'מקדש שלמה' מתואר כממשיך של דוד אביו, וכמי שמשאלתו המרכזית היא בניית בית לה'. בבחינת 'חכמת שלמה' מסופר על סדרי מלכותו של שלמה ועל יישומה של משאלתו האישית - חכמה כללית.

על כן, בבחינת 'חכמת שלמה' ניתנת לו חכמה אוניברסאלית על ידי א-להים, ובחכמתו זו הוא גובר על חכמי האומות:

21. כמו כן, תמוהה פנייתו של שלמה אל חירם כאדם שיודע ומכיר את שאיפת דוד לבניית בית

לה' מימים-ימימה: "אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת דְּוֹד אָבִי... וְהִנְנִי אֹמֵר לְבָנוֹת בֵּית לְשֵׁם ה' אֱלֹהֵי כְּאֲשֶׁר דָּבַר ה' אֶל דְּוֹד אָבִי לְאֹמַר..." (ה, יז-ט), בעוד שעד כה נושא זה לא עלה כלל.

22. לכאורה ניתן לומר שסדר הפרקים הוא כרונולוגי - ששלמה החל לעסוק בבניין המקדש רק לאחר שסיים לכוון את מלכותו. אך יש לדחות הסבר זה, שכן פניית חירם אל שלמה (ה, טו) מתרחשת מיד לאחר המלכותו, ואילו הפרקים הקודמים (ג-ה) מתארים מאורעות שהתרחשו כמה שנים לאחר המלכותו.

23. על א-להים כמידה אוניברסאלית יותר עמדנו לעיל בהערה 16.

24. לבר מחריגה קצרה של תיאור בניין בית המלך בפרק ז' פסוקים א-יב.

וַיַּחֲפֵם מִכָּל הָאָדָם מֵאֵיתָן הָאֲזָרְחֵי וְהֵימָן וְכָל־כָּל וְדָרְדַע בְּנֵי מַחֹל (ה, יא).

בבחינת 'מקדש שלמה' מדובר בחכמה שניתנת לו בשם הוי"ה, והיא מופיעה בהקשר לבניית המקדש: משא-ומתן עם חירם מלך צור²⁵ בנוגע לאספקת חומרים הנחוצים לבנייה²⁶. פעם נוספת שבה מופיעה החוכמה היא בהקשר ל'משפט שלמה' - במשפט שתי הנשים.

השלוש מוזכר בתקופת שלמה פעמיים: בבחינת 'חכמת שלמה' מדובר על שלום עם כל האומות מסביב ('וְשָׁלוֹם הָיָה לוֹ מִכָּל עַבְרָיו מִסְבִּיב' (ה, ד)), ובבחינת 'מקדש שלמה' מדובר על שלום עם חירם ('וַיְהִי שָׁלוֹם בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם" (ה, כו)).²⁷ פעמיים הוזכר אדונירם: פעם אחת בהקשר לבית המלך - בחינת 'חכמת שלמה', ופעם אחת בהקשר לבית ה' - 'מקדש שלמה'²⁸.

4. ההתגלויות לשלמה (ג, ה-טו; ו, יא-יג; ט, ב-ט)

נעבור עתה לשאלות ששאלנו על ההתגלויות לשלמה. כדי לענות על השאלות הללו, עלינו לחזור להתגלות ה' בגבעון בפרק ג'. כזכור, בהתגלות זו חשפנו שתי בחינות עיקריות - האחת בשם א-להים ('חכמת שלמה') שבה שלמה ביקש וקיבל חכמה משפטית וכללית, והשנייה בשם הוי"ה ('מקדש שלמה') שבה נאמר כי ה' התגלה לשלמה אך ללא תוכן מילולי. כעת ברצוני לטעון שיש תוכן לנבואה בבחינת 'מקדש

25. "וַיְהִי כְשֶׁמַּעַ חִירָם אֶת דְּבָרֵי שְׁלֹמֹה וַיִּשְׁמַח מְאֹד וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ ה' הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן לְדָוִד בֶּן חָכֶם עַל הָעָם הָרַב הַזֶּה... וְה' נָתַן חֲכָמָה לְשְׁלֹמֹה כְּאֲשֶׁר דָּבַר לוֹ וַיְהִי שָׁלוֹם בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם" (ה, כא-כו).

26. כמו כן, ההמשכיות, שהיא מסממניה של בחינת 'מקדש שלמה', מודגשת בפסוקים אלה: "וְה' נָתַן חֲכָמָה לְשְׁלֹמֹה כְּאֲשֶׁר דָּבַר לוֹ" (ה, כו); ובצורה דומה מוסברת סיבת יצירת הקשר של שלמה עם חירם: "כִּי אֶהְבֵּ הָיָה חִירָם לְדָוִד כָּל הַיָּמִים" (ה, טו).

27. גם בבחינת 'מקדש שלמה' מתוארת מנוחה אזורית: "וְעַתָּה הֵנִיחַ ה' אֱלֹהֵי לִי מִסְבִּיב אֵין שָׁטָן וְאֵין פְּגַע רָע" (ה, יח), אך שם היא נאמרת כרקע לבניית בית לה': "וְהִנְנִי אֹמֵר לְבָנוֹת בֵּית לְשֵׁם ה' אֱ-לֹהֵי" (ה, יט). תיאור המנוחה אף רומז לתיאור בניית בית הבחירה בספר דברים: "וְעַבְרַתֶּם אֶת הַיַּרְדֵּן וַיִּשְׁבַּתֶּם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֵיכֶם מִנְחִיל אֶתְכֶם, וְהִנִּיחַ לְכֶם מִכָּל אִיְבֵיכֶם מִסְבִּיב וַיִּשְׁבַּתֶּם בְּטָח: וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שֵׁם" (דברים יב, י-יא), וראה מה שהערנו לעיל (הערה 12) על אמירת שלמה 'אין שטן ואין פגע רע'.

28. בדרך זו יש ליישב גם את הכפילות באזכרת שרי הניצבים של שלמה. בפרק ה' שרי הניצבים מובאים בהקשר לבניית בית ה': "לְכַד מִשְׁרֵי הַנִּצְבִּים לְשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל הַמְּלָאכָה שְׁלֵשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרָדִים בָּעֵם הָעֹשִׂים בְּמְלָאכָה" (ה, ל); ובפרק ט' הם מובאים בהקשר למפעלי בנייה כלליים: "אֵלֶּה שְׁרֵי הַנִּצְבִּים אֲשֶׁר עַל הַמְּלָאכָה לְשְׁלֹמֹה חֲמִשִּׁים וַחֲמִשׁ מֵאוֹת הָרָדִים בָּעֵם הָעֹשִׂים בְּמְלָאכָה" (ט, כג).

שלמה' - ושהנבואה בפרק ג' היא היא תוכנה²⁹. על פי בחינה זו שלמה מגיע לגבעון, ושם ה' מתגלה אליו ומבשר לו על בניית בית המקדש. בכך ה' מתיר את התלכטותו של שלמה - האמנם הוא זה שיבנה את הבית לה'.

לכן, על מנת להדגיש את המסר המיוחד שבכל אחת מן ההתגלויות, התוכן של ההתגלות בשם הוי"ה ניטל ממקומו (בפרק ג') והועבר למקום אחר. מכיוון שפרקים ו'-ט' קשורים יותר ל'מקדש שלמה' - תוכן ההתגלות הועבר לפרק ו'³⁰, ואילו תוכן ההתגלות של 'חכמת שלמה' נותר במקומו, בפרק ג', הנמצא ברצף פרקים הקשורים יותר ל'חכמת שלמה'³¹.

לאור מה שהוצע לעיל, שההתגלות בפרק ו' אינה התגלות עצמאית, אלא היא תוכנה של התגלות ה' אל שלמה בגבעון בבחינת 'מקדש שלמה', הרי שהביטוי 'שנית' וכן הקשר לחלום בגבעון שכן מדובר בהתגלות שנייה. כמו כן, ישנו קשר הדוק בין שתי ההתגלויות - שתיהן מדברות על בית ה'.

במילים אחרות - בגבעון שלמה קיבל התגלות בעלת שני מסרים - מחד גיסא, א- להים התגלה אליו והעניק לו חוכמה - כללית ומשפטית, ובה הוא משתמש בכדי להאדיר את ממלכתו ובכדי לשפוט את עמו בצדק, ומאידך גיסא מתגלה אליו ה' (=הוי"ה) ומוסר לו שבנייתו את בית ה' תתקבל בברכה, ואכן שלמה מעורר מהבטחה זאת, ומבין שאכן הוא היורש שיבנה את בית המקדש.

5. שטני שלמה (פרק יא)

הפרקים הראשונים בספר מלכים עוסקים בתקופת הזוהר של ממלכת שלמה, אולם בפרק י"א מתוארים סדקים הנוצרים בה, והם שני השטנים שקמו על שלמה. על דבר

29. אמנם לעיל הסברנו שהתגלות ה' עצמה, אף בלא תוכן קונקרטי, מבהירה לשלמה שהוא אכן ראוי לבנות את הבית לה'; אך בדיוננו כאן מתברר שלהתגלות זאת דווקא היה תוכן, והוא ההתגלות המובאת בפרקנו.

30. לכאורה, דברי ה' אל שלמה בפרק ו': "הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר אֶתָּה בִּנְיָה אִם תִּלְךָ בְּחַקְתִּי... (פסוק יב), מתייחסים לפעולה המתרחשת בהווה - כלומר לבניין ששלמה בונה כעת. לכאורה זו סתירה על דברינו, שהתגלות זו נאמרה במקורה בפרק ג', בטרם שלמה החל בבנייה. על זאת יש להשיב שאמנם משפט זה נאמר בלשון הווה, אך ניתן לפרשו גם כמתייחס לעתיד, וכך מצינו במקומות רבים במקרא. עיין דברים ל טז-יח; דברים לב, מז, נ; שופטים ד, ט; יחזקאל ד, ט; קהלת ט, י.

31. מצד אחד, המיקום הנוכחי אליו הועברה ההתגלות בבחינת 'מקדש שלמה' אינו הולם את מהלך הפסוקים - וכך גם ראוי להיות, כדי לעורר את תשומת לב הקורא לשאלת מיקומה. מצד שני, ישנו רווח בשילוב ההתגלות דווקא כאן, שכן הוא מחדד את המסר שבניית בית ה' תלויה במעשי שלמה. ראה למשל אברבנאל: "ואמר הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר אֶתָּה בִּנְיָה, אל תחשוב שלמה שהוא יעמוד לעד ולעולמי עולמים... כי הנה התמדתו תלוי בתנאי, אִם תִּלְךָ אֶתָּה והבאים אחריו בְּחַקְתִּי" (ו, יא).

זה שאלנו לעיל - מדוע יש צורך בשני שטנים, וכי שטן אחד אינו מספיק? ומדוע בכל אחד מהשטנים מוזכר שם ה' אחר - שם הוי"ה ("וַיִּקְרָא ה' שֵׁטֶן אֶת הַדָּד הָאֲדָמִי" (יא, י) ושם א-להים ("וַיִּקְרָא אֶל-לֵהִים לֹא שֵׁטֶן אֶת רִזּוֹן בֶּן אֶלְיָדָע" (יא, כג))?

על פי דרכנו, הדברים מחוורים: שני השטנים הם עונשים כנגד שני חטאים. החטא המפורסם ביותר הינו הנישואין לנשים נוכריות וההליכה אחרי אלהיהן (יא, א-ג). חטא זה משויך בפשטות לצד של 'מקדש שלמה' (שם הוי"ה), המבטא את הקשר שבין אדם למקום. עם זאת, הוא פוגע גם בהיבט של חכמתו (שם א-להים), בשל הצלחת הנשים להטות את לב שלמה - והרי ליבו הוא המבטא את חוכמתו: "וַיִּתֵּן אֶל-לֵהִים חֲכָמָה לְשִׁלְמֹה וַתְּבַנֶּה הַרְבֵּה מְאֹד וַרְחֹב לֵב פָּחֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם" (ה, ט). פגיעה זאת הינה בעלת שני פנים - פגיעה ביכולתו הארגונית והאינטלקטואלית יוצאת הדופן ('חכמת שלמה'), מחד, ופגיעה ביכולתו לשפוט את עם ישראל בצדק וללא משוא פנים ('משפט שלמה'), מאידך.

6. פילוג הממלכה (פרק י"ב)

שלושת הצדדים שמתארים את דמותו של שלמה בחייו, ממשיכים להאיר את דמותו אף לאחר מותו - בסיפור פילוג הממלכה בימי רחבעם בנו. הכוונה לבחינה הדתית ('מקדש שלמה'), בחינת החכמה ('חכמת שלמה') והבחינה המשפטית-מוסרית ('משפט שלמה').

מתברר כי פילוג הממלכה נגרם בשל שלוש סיבות שונות, כאשר כל אחת מהן בנפרד יכולה הייתה לגרום לו. על פי סיבה אחת - הפילוג נגזר מאת ה' בשל החטא הדתי, עליו עמדנו לעיל; על פי סיבה שנייה, הקשורה ל'משפט שלמה', הפילוג אירע בשל בעיה חברתית של עול מיסים כבד מאד על העם, דבר המנוגד לרוחה של בקשת שלמה לשפוט את העם בצדק; על פי הסיבה השלישית - הפילוג אירע בשל סכלותו של רחבעם, שסטה מ'חכמת שלמה' ונטש את עצת הזקנים לטובת עצת הילדים.

ואכן, הדבר ניכר מהימצאות שמות ה' שונים בפרקנו. שם הוי"ה מופיע בהקשר לנבואת אחיה השילוני, נבואה שבישרה על פילוג הממלכה בשל החטא הדתי של נשיאת נשים נוכריות:

וְלֹא שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל הָעָם, כִּי הִיְתָה סִבָּה מֵעַם ה', לְמַעַן הָקִים אֶת דְּבָרֹוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד אַחֲיָה הַשִּׁילֹנִי אֶל יִרְבְּעָם בֶּן נִבְט (יב, טו).

שם א-להים, המתקשר ל'חכמת שלמה', מופיע באשרור של גזרת הפילוג על ידי שמעיה:

וַיְהִי דְבַר הָאֱלֹהִים³² אֶל שְׁמֵעִיָּה אִישׁ הָאֱלֹהִים³³ לֵאמֹר: ... כֹּה אָמַר ה' לֹא תַעֲלוּ וְלֹא תִלְחַמּוּן עִם אֲחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ כִּי מֵאֵתִי נְהִיָּה הַדְּבָר הַזֶּה וַיִּשְׁמְעוּ אֶת דְּבַר ה' וַיָּשׁוּבוּ לְלֶכֶת כַּדָּבָר ה' (יב, כב-כד)³⁴.

עוד יש לציין שעצם אזכורם של שני נביאים בפרק אחד מחזק את השניות שבסיפור. שם אדנות ('משפט שלמה') אינו מופיע בפרקנו, ואולי יש להציע שהדבר מכוון. הרי שר המיסים נקרא לאורך פרקי שלמה 'אדנירם' (ד', ו; ה', כח), ואילו בפרקנו הוא קרוי 'אדורם' (י"ב, יח). הכתוב רוצה לרמוז שבשליחת רחבעם את שר המיסים על מנת להכביד עולו על העם, בניגוד למשאלתו המקורית של שלמה בבחינה זו, נעלם שם אדנות מן השושלת של שלמה.

כאן ראוי להביא את דברי פרופסור עמוס פריש³⁵, המצביע על הקבלה בין סיפור פילוג הממלכה לסיפור החלום בגבעון. בעקבות השוואה זו מתחדד הפער בין דמות מלך קשוב ועניו, המבקש להיטיב עם העם על ידי משפט צדק, לבין דמותו של מלך נוקשה, המסרב לשמוע בקול העם, ובהכבדתו הקשה עליו מפגין חוסר צדק.

סיכום

דמותו הגדולה של שלמה היא ללא ספק מן הדמויות הבולטות בתנ"ך - אדם שמלך על אימפריה אדירה, אך שמר על כמיהה לא-ל חי הן במעשיו - בבניית בית המקדש, והן בספרים שכתב - שיר-השירים, משלי וקהלת.

במאמר זה ראינו כיצד דמותו הגדולה מתפרטת בתנ"ך באופן מחוכם לשלוש בחינות שונות, המתאפיינות במסרים שונים ובשמות א-להיים שונים, ושכל אחת מהן מתארת ממד אחר באישיותו. שלוש מגמות אלה באות לידי ביטוי בצמתים מרכזיים

32. מה שמחזק את הטענה שמדובר כאן בשימוש מכוון בשם א-להים הוא העובדה שהביטוי הנפוץ בתנ"ך לתיאור נבואה הוא 'דבר ה'', ואילו הביטוי 'דבר א-להים' נדיר ביותר (שופטים ג, כ; שמ"א ט, כז; שמ"ב טז, כג; דה"א יז, ג; שם כו, לב).

33. אף כאן, השימוש בביטוי הנדיר 'איש הא-להים', ולא במונח השגור יותר 'נביא', נועד כדי להבליט את השם 'א-להים' בפסקה.

34. יש לציין שבתוכן הנבואה משתמש הכתוב בשם ה': "כֹּה אָמַר ה' לֹא תַעֲלוּ וְלֹא תִלְחַמּוּן עִם אֲחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ כִּי מֵאֵתִי נְהִיָּה הַדְּבָר הַזֶּה וַיִּשְׁמְעוּ אֶת דְּבַר ה' וַיָּשׁוּבוּ לְלֶכֶת כַּדָּבָר ה' (יב, כד). אולי יש לומר שמאחר שבבחינת 'חכמת שלמה' לא מוזכרת גזרת הפילוג, חוזר הכתוב לשימוש בשם הוי"ה, שבו נאמרה נבואת הפילוג: "כִּי כֹה אָמַר ה' אֶלְהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי קָרַע אֶת הַמַּמְלָכָה מִיַּד שְׁלֹמֹה וְנָתַתִּי לָךְ אֶת עֲשָׂרָה הַשְּׁבָטִים" (יא, לא). ועדיין צ"ע.

35. ראה: עמוס פריש, הקריעה הגדולה - סיפור פילוג הממלכה בספר מלכים, באר שבע תשע"ד, 2013, עמ' 115-116, 222-225.

במהלך חייו - החל מההתגלות לה הוא זוכה בגבעון, עבור בתיאור המשא-ומתן עם חירם, וכלה באחרית ימיו - בשטנים שקמים עליו ובקריעת ממלכתו הגדולה לשניים. אופן הצגה זה מעצים ומחדר את ההבדלים שבין חכמה כללית, מוסר ודעת ה' - הבדלים מהותיים עד כדי כך שהם גילויים שונים של הקדוש ברוך הוא; עם זאת, הוא מציע להם סינתזה בדמותו של שלמה, דמות שמהווה השראה בכל דור ודור, ושיכולה להוות השראה במיוחד בדורנו אנו, בדור שתוהה על השילוב בין תורה ומדע, חוץ ופנים, צדק חברתי וכלכלה, חברה.